

УДК 347.9

Павло Захаров,*аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

У статті розглядаються питання підстав звільнення від доказування. Проаналізовано поняття визнання обставин учасниками справи та їх класифікації. Автор аналізує процесуальне закріплення форм визнання обставин учасниками справи. Розглянуто питання про нормативне регулювання визнання обставин загальновідомими. Досліджено роль суду щодо визнання обставин загальновідомими. Зроблено висновок про доцільність звільнення від доказування за наявності достатніх підстав не тільки обставин, але й фактів. Автором проаналізовано нормативні положення про те, що правова оцінка, надана судом певному факту під час розгляду іншої справи, не є обов'язковою для суду.

Ключові слова: доказування, підстави звільнення від доказування, суд, учасники справи, визнання стороною обставин, загальновідомі обставини.

Постановка проблеми. Доказуванням у цивільному судочинстві у справах про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, є процесуальна діяльність учасників судового процесу, спрямована на встановлення наявності або відсутності обставин (фактів), які мають значення для вирішення справи. Крім того, нами встановлено, що обов'язок доказування покладено на сторони та інших учасників справи: саме сторони повинні довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень.

Метою цієї статті є дослідження питання про підстави звільнення від доказування та зміни, які відбулися у цивільному процесуальному законодавстві у цих питаннях, а також розгляд питання про нормативне регулювання діяльності суду з процесуальної фіксації визнання обставин загальновідомими.

Актуальність дослідження. У теорії цивільного процесу дослідженню питань підстав звільнення від доказування приділялась значна увага в роботах таких вчених-процесуалістів: С. С. Бичкової, О. О. Грабовської, В. В. Комарова, С. В. Васильєва, Т. В. Рудої, С. Я. Фурси, О. О. Штефан та багатьох інших. Однак питання залишається актуальним в аспекті реформування цивільного процесуального законодавства останнім часом та необхідності переосмислення сутності нових законодавчих акцентів.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що інститут звільнення від дока-

зування не є новим у процесуальному законодавстві. Але, як і більшість норм стосовно доказів і доказування, був значною мірою реформований. Якщо звернутися до ЦПК 1963 року, то можна побачити, що підстави звільнення від доказування регулювалися ст. 32, якою передбачалися три групи підстав звільнення від доказування: 1) обставини, визнані судом загальновідомими; 2) факти, встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили по одній цивільній справі, не доводилися знову під час розгляду інших цивільних справ, у яких брали участь ті самі особи; 3) факти, які згідно із законом припускалися встановленими. Водночас ст. 31 цього ж кодексу встановлювалась обов'язковість вироку суду, який розглядав цивільну справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої винесений вирок суду лише в питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою. За результатами реформування цивільного процесуального законодавства у 2001 році ці дві норми були об'єднані в одну і вже ст. 61 регулювалися питання підстав звільнення від доказування. Також варто наголосити, що не підлягали доказуванню тільки обставини; про те, що сторона могла бути звільнена від доказування фактів, у цій нормі не йшлося. Якщо ж звернутися до чинної редакції норми ЦПК України, яка регулює питання звільнення від доказування – ст. 82, то одразу ж можна помітити, що, залишивши попередні три групи підстав звільнення від доказування, законодавець, по-перше, значною мірою

розширив сутнісне розуміння окремих підстав; по-друге, ввів додаткові підстави звільнення від доказування. Проаналізуємо, яке значення такі зміни мають у формуванні предмета доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

У ч. 1 ст. 82 ЦПК України передбачено, що обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Далі в цій нормі вказано, що обставини, які визнаються учасниками справи, зазначаються в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їхніх представників.

У теорії цивільного процесу під визнанням прийнято розуміти повідомлення стороною чи іншими особами, що беруть участь у справі, обставин, що підтверджують наявність чи відсутність фактів, які за законом мають доводити друга сторона чи інші особи [1, с. 219]. О. О. Штефан зауважує, що слід відрізнити визнання обставин від визнання позову. Можна підтримати її погляди на те, що визнання позову – це згода відповідача з пред'явленою до нього матеріально-правовою вимогою позивача. У разі визнання відповідачем позову, яке має бути безумовним і таким, що не суперечить закону, суд ухвалює рішення про задоволення позову, обмежившись у мотивувальній частині рішення посиланням на визнання позову без з'ясування і дослідження інших обставин справи. Далі авторка стверджує, що визнання факту – це доказ наявності або відсутності обставин, які мають значення для справи. Процесуальним наслідком визнання у цивільному процесі однією зі сторін факту встановленням, зазначає науковець, є набуття фактом безспірного характеру і звільнення другої сторони від його доказування [2, с. 379]. Можемо звернути увагу на те, що якраз у досліджуваній категорії справ це яскраво ілюструє, що визнання учасником справи наявності шкоди ще не означає визнання цієї особою позову, оскільки сторони можуть не погодитися з визначенням її розміру тощо.

Слід зазначити, що визнання учасником справи обставини чи факту не є для суду обов'язковим. Суд має оцінити таке визнання у сукупності з іншими обставинами по справі. Він може не вважати визнаний факт чи обставину встановленими, якщо буде з'ясовано, що визнання не відповідає дійсним обставинам справи, порушує чий-небудь права. Більше того, як зазначено у ч. 2 ст. 82 ЦПК України, відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка

відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози чи тяжкої обставини або що обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу. У разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку.

Крім того, як зазначено у п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справи у суді першої інстанції», у разі

доведеності причин відмови від визнання обставин суд постановляє ухвалу, яка оскарженню не підлягає, після чого такі обставини доводяться в загальному порядку. Зокрема, це означає, що іншій стороні у справі може бути надано право подати докази на підтвердження чи заперечення тих обставин, які вона своєчасно не подала у зв'язку з попереднім визнанням обставин [3].

Т. В. Руда, досліджуючи підстави звільнення від доказування у цивільному судочинстві України і порівнюючи їх з аналогічними за процесуальним законодавством США, запропонувала класифікувати визнання стороною певних фактів за формою вираження на активне (погодження в усній або письмовій формі) і пасивне (відсутність заперечення) [4, с. 42]. Критикуючи такий підхід, О. О. Штефан вказує на те, що законодавець обставини, що не підлягають доказуванню, пов'язує лише з їх визнанням сторонами або іншими особами, які беруть участь у справі, а не відсутністю заперечення тієї чи іншої обставини. Далі вона вказує на те, що відсутність заперечень тих чи інших обставин стороною або іншою особою не можна розглядати як їх підтвердження другою стороною. Друга сторона може не відреагувати на якусь одну обставину, при цьому може надати докази, які заперечуватимуть обставини, на які інша сторона посилається як на факти своїх вимог, і доводитимуть необґрунтованість пред'явлених до відповідача вимог у цілому [2, с. 381]. На наш погляд, позиція, запропонована Т. В. Рудою, заслуговує на увагу, оскільки зарубіжний досвід, зокрема процесуальне законодавство Франції, якраз і має таку конструкцію визнання: факт, на який посилається сторона на обґрунтування своїх вимог, не оскаржений другою стороною в процесі розгляду справи, вважається встановленим. Сторони зобов'язані сприяти здійсненню дій із перевірки доказів; у разі невиконання або відмови виконання цього

обов'язку суд зберігає за собою право зробити із цього будь-який висновок [5, с. 36]. Враховуючи ту обставину, що законодавець визначив форму визнання, чого не було раніше, а саме: воно має бути відображене «в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їхніх представників» – і це перший крок до удосконалення інституту визнання обставин учасниками справи, то цілком логічним може бути другий крок – майбутні зміни до ч. 1 ст. 82 ЦПК України, які будуть стосуватися саме того, що відсутність заперечень з боку учасника справи стосовно обставин (фактів) буде визнаватися судом як встановлений (наявний) факт. На наш погляд, такий підхід буде сприяти більш активній поведінці учасника справи в процесі.

Відповідно до ч. 3 ст. 82 ЦПК України обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування. Сутність цієї підстави полягає у тому, що об'єктивність їх існування є очевидною [6, с. 288]. М. Й. Штефан та Т. В. Сахнова запропонували під загальновідомими фактами розуміти такі обставини, які відомі широкому колу осіб, у тому числі і складу суду [6, с. 288; 7, с. 385]. Г. П. Тимченко зазначає, що це факти, сумніватися в існуванні яких немає жодних підстав, оскільки вони доступні великій кількості осіб або вже встановлені на підставі джерел, які заслуговують на довіру [8, с. 225].

Водночас О. О. Грабовська звертає увагу на те, що процесуальний порядок визнання судом фактів загальновідомими цивільним процесуальним законодавством України врегульований не досить повно [9, с. 273]. Слід зазначити, що і сьогодні ЦПК України не вирішує це питання досить чітко. Тому вважаємо цілком слушною позицію авторів науково-практичного коментаря до Цивільного процесуального кодексу України В. М. Кравчука та О. І. Угриновської, які запропонували такий підхід у вирішенні цього питання. Для того щоб суд це питання розглянув, зацікавлена особа – та, на яку покладається тягар доказування цієї обставини, – повинна подати клопотання про визнання певної обставини загальновідомою. Клопотання вирішується ухвалою суду про визнання обставини загальновідомою [1, с. 220]. Така ухвала оскарженню не підлягає. Якщо повернутися до досліджуваної категорії справ, то це якраз дуже актуальне питання. Наприклад, відповідач – винуватець дорожньо-транспортної пригоди – стверджує, що ДТП сталося внаслідок поганих погодних умов (ожеледиця, велика кількість снігу або інших опадів). Чи потрібно доказувати ці обставини? Якщо вони відомі і

учасникам справи і суду, то суд цілком може визнати їх загальновідомими.

Відповідно до ч. 4 ст. 82 ЦПК України обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються під час розгляду іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом. Це означає, що судова практика потребує єдиного розуміння поняття «судове рішення» і чіткого визначення кола осіб, стосовно яких це рішення ухвалене, оскільки в усіх інших випадках ці обставини встановлюються на загальних підставах. Тому, на нашу думку, залишається актуальним розуміння сутності судового рішення, надане у п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі», де зазначено, що під судовим рішенням мається на увазі будь-яке судове рішення, яким справа вирішується по суті, яке ухвалює суд у порядку цивільного судочинства (рішення, в тому числі й заочне, або ухвала, а також судовий наказ), у порядку господарського судочинства – відповідно до Господарського процесуального кодексу України, у порядку адміністративного судочинства – відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України [10].

За змістом ч. 5 ст. 82 ЦПК особи, які не брали участі в цивільній, господарській або адміністративній справі, в якій судом ухвалено відповідне судове рішення, мають право під час розгляду іншої цивільної справи за їх участю оспорювати обставини, встановлені цими судовими рішеннями. У цьому разі суд ухвалює рішення на основі досліджених у судовому засіданні доказів.

Велике значення для досліджуваної категорії цивільних справ мають положення, закріплені у ч. 6 ст. 82 ЦПК України про те, що вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою. Тому, розглядаючи позов, який впливає з кримінальної справи чи зі справи про адміністративне правопорушення, суд не вправі обговорювати вину відповідача, а може вирішувати питання лише про розмір відшкодування. На підтвердження висновку

суду щодо розміру відшкодування збитків у рішенні, крім посилання на вирок у кримінальній справі чи постанову у справі про адміністративне правопорушення, необхідно також зазначати докази, подані сторонами під час розгляду цивільної справи (наприклад, врахування матеріального становища відповідача або вини потерпілого) [10]. Крім того, актуальними залишаються і положення, закріплені у п. 4 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 березня 2013 р. № 4 "Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки", згідно з якими у разі прийняття судом постанови про закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, наприклад, через закінчення строків накладення адміністративного стягнення (стаття 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення) суд повинен звернути увагу на те, чи містить така постанова суду відповіді на питання про те, чи мала місце дорожньо-транспортна пригода та чи сталася вона з вини відповідача. Відсутність складу злочину, наприклад, у разі відмови у порушенні кримінальної справи, закриття кримінальної справи за правилами КПК 1960 р. чи закриття кримінального провадження за правилами КПК 2012 р. не означає відсутність вини для цивільно-правової відповідальності. При цьому постанова (ухвала) слідчого, прокурора, суду про відмову в порушенні кримінальної справи або її закриття, закриття кримінального провадження є доказом, який повинен досліджуватися та оцінюватися судом у цивільній справі у порядку, передбаченому ЦПК.

Висновки. Підводячи підсумки вищевикладеного, можемо констатувати, що норми цивільного процесуального законодавства, якими вирішуються питання наявності підстав звільнення від доказування, значною мірою реформовані. Закріплено процесуальну форму такої підстави звільнення від доказування, як визнання обставин стороною, яка

має бути відображена в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їхніх представників. Дістали своє нормативне закріплення положення про те, що правова оцінка, надана судом певному факту під час розгляду іншої справи, не є обов'язковою для суду.

Список використаних джерел:

1. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. К.: Істина, 2006. 944 с.
2. Штефан О. Цивільно-процесуальний захист суб'єктивного авторського права: теорія, законодавство, судова практика: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 544 с.
3. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справи у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.
4. Руда Т.В. Підстави звільнення від доказування у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аспект. Вісник Верховного Суду України. 2011. № 11(135). С. 42.
5. Новый гражданский процессуальный кодекс Франции: пер. с франц. В. Захватаева. К.: Істина, 2004. 544 с.
6. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс: підручник. К.: Ін.Юре, 2005. 624 с.
7. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: Волтерс Клувер, 2008. 776 с.
8. Тимченко Г.П. Основні поняття доказового права України: проблеми законодавчого закріплення. Право України. 2010. № 12. С. 225.
9. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2016. 504 с.
10. Про судові рішення у цивільній справі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
11. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 березня 2013 р. № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.

В статье рассматриваются вопросы оснований освобождения от доказывания. Проанализированы определение признания обстоятельств участниками дела и их классификация. Автор анализирует процессуальные формы закрепления признания обстоятельств участниками дела. Рассмотрен вопрос нормативного регулирования признания обстоятельств общеизвестными. Установлена роль суда в признании обстоятельств общеизвестными. Сделан вывод о целесообразности освобождения от доказывания при наличии достаточных оснований не только обстоятельств, но и фактов. Автор проанализированы нормативные положения о том, что правовая оценка, данная судом определенному факту, при рассмотрении другого дела не является обязательной для суда.

Ключевые слова: доказывание, основания освобождения от доказывания, суд, участники дела, признание стороной обстоятельств, общеизвестные факты.

The article deals with the issues of the grounds for exemption from proof. The concept of recognition of circumstances and their classification is analyzed. The author analyzes the procedural consolidation of the forms of recognition of circumstances by the participants of the case. The question of normative regulation of recognition of circumstances is well-known. The role of the court in recognizing circumstances is well-known. It is concluded that expediency of exemption from proving, in the presence of sufficient grounds, not only circumstances but also facts. The author analyzes the normative provisions that the legal assessment given by the court to a particular fact when considering another case is not mandatory for the court.

Key words: evidence, grounds for exemption from proof, court, parties to the case, party's acknowledgment of circumstances, well-known circumstances.

